

Lapset ja nuoret perheenjäsenten hoivaajina Kouluterveyskyselyn 2019 tuloksia

PÄÄLÖYDÖKSET

- Kouluterveyskyselyyn 2019 vastanneista viikoittain tai päivittäin hoivaavia nuoria oli noin 6 prosenttia ja muutaman kerran vuodessa tai kuukausittain hoivaavia 10 prosenttia.
- Hoivavastuussa olevilla nuorilla oli osin muita nuoria vähemmän harrastuksia ja he olivat vähemmän tyytyväisiä elämäänsä.
- Nuoren oma työssäkäynti ja perheen heikko taloudellinen tilanne olivat myös yleisempiä hoivavastuussa olevien keskuudessa.
- Koulu-uupumus, masennusoireilu, ahdistuneisuus ja yksinäisyys olivat yleisempiä hoivavastuussa olevilla nuorilla kuin muilla nuorilla.

Hoivavastuun mittari:

Hoivavastuuta tarkasteltiin kysymällä ”Autatko tai hoidatko perheenjäsentäsi tai muuta läheistä ihmistä, jolla on esimerkiksi vakava sairaus, vamma tai joka on hyvin vanha?”

Vastausvaihtoehdot olivat:

- Perheessäni ei ole tällaista tilannetta tai avuntarvetta
- Muutaman kerran vuodessa
- Kuukausittain
- Viikoittain
- Päivittäin tai lähes päivittäin

Mittari jaettiin kolmiluokkaiseksi. Ensimmäinen luokka on ”perheessäni ei ole tällaista tilannetta tai avuntarvetta”. Toinen luokka on ”hoivaa muutaman kerran vuodessa” ja ”hoivaa kuukausittain” -luokat yhdessä. Kolmas luokka on ”hoivaa viikoittain” ja ”hoivaa päivittäin tai lähes päivittäin” -luokat yhdessä.

Kansainvälisten tutkimusten mukaan länsimaissa 2-8 % kaikista alle 18-vuotiaista lapsista ja nuorista hoivaa tai kantaa huolta läheisestään tämän fyysisen tai psyykkisen sairauden, päihdeongelman tai muun terveyteen liittyvän haasteen vuoksi. Hoivatilanteen on todettu olevan yhteydessä nuorten hoivaajien (young carers) koulutukseen, terveyteen, hyvinvointiin sekä sosiaalisiin ja työllistymismahdollisuuksiin (Joseph ym. 2020).

Ensimmäiset tutkimukset alle 18-vuotiaiden lasten ja nuorten sairaille tai vammaisille perheenjäsenilleen tavallisimmin kotiloissa antamasta avusta ja hoivasta tehtiin Britanniassa 1980-luvun lopulla (mm. Page 1988, Elliot 1992, Aldridge ja Becker 1993). Ruotsissa lapsiomaisten (barn som anhöriga) määrää ja hoivan vaikutuksia on tutkittu mm. potilas- ja kuolemansyrekisterien ja muiden tilastoaineistojen sekä kyselytutkimusten avulla. Nordenforsin ym. 2014 Ruotsissa tekemässä kyselyssä 7 % peruskoulun 9-luokkalaista ilmoitti merkittävästä vanhempaan tai sisarukseen kohdistuvasta hoivavastuusta. Hoivan vuoksi pois koulusta vähintään kerran viikossa ilmoitti olevansa 3 % vastanneista. Sveitsissä nuorten hoivaajien esiintyvyys kaikista 10–15-vuotiaista on 7,9 %, mikä tarkoittaa noin 38 400 lasta ja nuorta (Leu ym. 2019).

Kouluterveyskyselyssä 2017 noin viidennes vastanneista kertoi perheenjäsenen vakavasta sairastumisesta tai kuolemasta lukuvuoden aikana (Kouluterveyskysely 2017), mutta lasten ja nuorten läheisilleen antaman avun ja hoivan esiintyvyydestä Suomessa ei ole aikaisempaa tietoa. Kouluterveyskyselyyn lisättiin vuonna 2019 kysymys lapsen tai nuoren läheiselle antamasta avusta ja hoivasta. Saatujen tulosten perusteella voidaan nyt ensimmäistä kertaa tunnistaa nuorten hoivaajien ryhmä Suomessa sekä kuvata heidän tilannettaan ja kokemaansa hyvinvointia.

Tämän julkaisun tarkoituksena on kartoittaa nuorten hoivaajien tilannetta eri osa-alueiden osalta ja nostaa nuorten ja heidän perheidensä kanssa työskentelevien ammattilaisten tietoon nuorten hoivaajien tuen tarpeita. Julkaisu perustuu perusopetuksen 8. ja 9.-luokkalaisten ja lukion sekä ammatillisen oppilaitoksen 1. ja 2. vuosikurssin opiskelijoiden vastauksiin. Hoivavastuussa olevien nuorten tilannetta tarkastellaan useiden indikaattorien avulla. Nuoren elämässä voi olla myös taustatekijöitä, jotka toisaalta vaikuttavat hänen elämäänsä ja vointiinsa suoraan tai toisaalta voivat myös kytkeytyä perheen hoivavastuutilanteeseen. Tämän vuoksi indikaattoreita jaoteltiin perheen taustatekijöihin, hyvinvoinnin osatekijöihin ja hyvinvoinnin haasteisiin ja lopuksi pohditaan vielä eri tekijöiden yhteisvaikutuksia.

Hoivatilanteessa olevia nuoria noin 15 prosenttia vastaajista

Suurin osa Kouluterveyskyselyyn 2019 vastanneista nuorista asui kaupunkimaisissa kunnissa (71 %). Taajaan asutuissa kunnissa asui 17 prosenttia ja maaseutumaisissa kunnissa 12 prosenttia. Vastaajista 51 prosenttia oli tyttöjä ja 49 prosenttia poikia.

Nuorten hoivavastuusta oloa tarkasteltiin kolmiportaisella indikaattorilla: ”ei hoivan tarvetta perheessä”, ”hoivaa muutaman kerran vuodessa tai kuukausittain” tai ”hoivaa viikoittain tai päivittäin”. Noin joka kymmenes nuori kertoi hoivaavansa muutaman kerran vuodessa tai kuukausittain. Viikoittaisesta tai päivittäisestä hoivaamisesta raportoi noin 6 prosenttia vastaajista. Hoivavastuu oli hieman yleisempää tyttöjen kuin poikien keskuudessa. Yläkouluikäisistä tytöistä viikoittaista tai päivittäistä hoivavastuuta oli 7 prosentilla ja pojista 6 prosentilla. Lukioikäisistä tytöistä viikoittaista tai päivittäistä hoivavastuuta raportoi 5 ja pojista 4 prosenttia. Ammattioppilaitoksissa viikoittaisessa tai päivittäisessä hoivavastuussa oli 7 prosenttia tytöistä ja 6 prosenttia pojista. Kuntaryhmien osalta nuor-

Näin tutkimus tehtiin:

Tässä julkaisussa esitettävät tulokset perustuvat Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) toteuttaman Kouluterveyskyselyn aineistoon vuodelta 2019. Kouluterveyskysely on koko maan kattava väestötutkimus, jossa kerätään laajasti tietoa nuorten hyvinvoinnista, terveydestä ja palveluista. Kysely toteutetaan joka toinen vuosi. Kysely on vapaaehtoinen ja siihen vastataan nimettömänä oppitunnin aikana.

Osallistujat ja vastausaktiivisuus:

Aineisto kattoi 73 prosenttia 8. ja 9. luokkien oppilaista ja arviolta 70 prosenttia lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoista. Ammatillisista oppilaitoksista ei ole saatavissa kattavuustietoa, koska kohdejoukon suuruus (nuorten ammatillista perustutkintoa opiskelevat alle 21-vuotiaat) ei ole tiedossa.

Vuonna 2019 Kouluterveyskyselyyn vastasi 87 283 perusopetuksen 8. ja 9. luokkien oppilasta, 44 597 lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijaa ja 23 419 ammatillisen oppilaitoksen 1. ja 2. vuoden opiskelijaa. Vastajat olivat iältään 12–21-vuotiaita.

Kouluterveyskyselyn tulokset ovat saatavissa tulospalvelusta: thl.fi/kouluterveyskysely/tulokset.

ten hoivavastuu jakautui melko tasaisesti eikä ollut keskittynyt tietyn tyyppisille alueille. Nuorten osuudet sukupuolittain ja kuntaryhmittäin oppilaitostyyppin ja hoivavastuun mukaan on esitetty taulukossa 1.

Taulukko 1. Nuorten osuudet sukupuolittain ja kuntaryhmittäin oppilaitostyyppin ja hoivavastuun mukaan, %

8-9 luokka		n	Ei hoivan- tarvetta perheessä	Hoivaa muu- taman kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivit- tään
Sukupuoli	Tytöt	42 909	83	10	7
	Pojat	39 728	85	9	6
Kuntaryh- mä	Kaupunkimainen	55 963	84	10	6
	Taajaan asuttu	14 982	82	11	7
	Maaseutumainen	11 844	81	11	8

Lukio		n	Ei hoivan- tarvetta perheessä	Hoivaa muu- taman kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivit- tään
Sukupuoli	Tytöt	26 008	86	9	5
	Pojat	17 778	88	8	4
Kuntaryh- mä	Kaupunkimainen	32 730	87	9	4
	Taajaan asuttu	6 366	87	8	5
	Maaseutumainen	4 735	85	10	5

Ammatilli- nen oppilaitos		n	Ei hoivan- tarvetta perheessä	Hoivaa muu- taman kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivit- tään
Sukupuoli	Tytöt	9 106	82	11	7
	Pojat	12 943	85	9	6
Kuntaryh- mä	Kaupunkimainen	17 353	84	10	6
	Taajaan asuttu	3 488	82	10	8
	Maaseutumainen	1 238	82	11	7

Hoivavastuussa olevat nuoret kokevat perheen taloudellisen tilanteen muita heikommaksi

Perheen koettu taloudellinen tilanne oli heikompi säännöllisesti läheistään hoivaavien nuorten perheissä kuin muiden nuorten perheissä. Viikoittain tai päivittäin läheistään hoivaavista lukiolaistytöistä 45 prosenttia arvioi perheensä taloudellisen tilanteen kohtalaiseksi tai huonoksi. Muutaman kerran vuodessa tai kuukausittain hoivaavista näin arvioi 41 prosenttia, kun taas muista lukiolaistytöistä vastaavasti arvioi 32 prosenttia. Pojilla vastaavat osuudet olivat 35, 31 ja 25 prosenttia. Myös ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla ja perusopetuksen 8. ja 9.-luokkalaisilla näkyi ero paljon hoivaavien ja ei hoivaavien nuorten perheiden taloudellisissa tilanteissa.

Perusopetuksen 8. ja 9.-luokkalaisista ja lukiota tai ammatillista oppilaitosta käyvistä vastaajista noin joka viides asui yhden vanhemman kanssa. Yhden vanhemman kanssa asumisessa ei ollut eroa hoivavastuussa olevien ja muiden nuorten välillä.

Peruskoulun jälkeisiä suunnitelmia ei ollut 9 prosentilla 8-9-luokkalaisista viikoittain tai päivittäin hoivaavista tytöistä eikä 8 prosentilla harvemmin hoivaavista tytöistä. Muilla tytöillä osuus oli 6 prosenttia. Pojilla peruskoulun jälkeisten suunnitelmien puute oli hie- man tyttöjä yleisempää: viikoittain tai päivittäin läheistään hoivaavista pojista suunnitel- mia ei ollut 14 prosentilla ja harvemmin hoivaavista 11 prosentilla. Muilla pojilla osuus oli 8 prosenttia.

Palkallisen työn tekeminen oli yleisempää hoivavastuussa olevilla. Viikoittain tai päivittäin hoivaavista lukiolaistytöistä 31 prosenttia työskenteli opiskelun ohella ja sitä harvemmin hoivaavista 28 prosenttia, kun muista näin teki 24 prosenttia. Lukiolaispojista sekä viikoittain tai päivittäin että harvemmin hoivaavien joukossa opiskelun ohella työskenteli viidennes, kun muiden keskuudessa työskenteli 15 prosenttia. Myös ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla opiskelun ohella työskentely oli yleisintä eniten hoivaavilla. Viikoittain tai päivittäin hoivaavista tytöistä 30 prosenttia, muutaman kerran vuodessa tai kuukausittain hoivaavista 27 prosenttia ja muista 25 prosenttia työskenteli koulutyön ohella. Pojilla vastaavat osuudet olivat 25, 23 ja 17 prosenttia. Hoivavastuussa olevat nuoret raportoivat ei hoivaavia hieman yleisemmin kokeneensa vanhemman alkoholinkäytöstä aiheutuvaa haittaa, mutta erot olivat pieniä. Vanhemman alkoholinkäytöstä aiheutuneista haitoista raportoivat enemmän tytöt kuin pojat. Nuorten perheitä kuvaavia taustatekijöitä hoivavastuun ja oppilaitostyyppin mukaan on kuvattu taulukossa 2.

Taulukko 2. Nuorten perheiden taustatekijöitä oppilaitostyyppin ja hoivavastuun mukaan, %*

8-9 luokka		n	Ei hoivantartetta perheessä	Hoivaa muutamana kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivittäin
Perheen koettu taloudellinen tilanne kohtalainen tai huonompi	Tytöt	2234	27	37	40
	Pojat	8539	20	29	31
Asuu pääasiassa tai kokonaan yhden vanhemman kanssa	Tytöt	9416	22	24	25
	Pojat	7040	18	21	18
Ei suunnitelmia peruskoulun jälkeen	Tytöt	2687	6	8	9
	Pojat	3461	8	11	14
Vanhemman alkoholinkäyttö aiheuttanut haittaa	Tytöt	3099	7	10	12
	Pojat	1110	2	6	6

Lukio		n	Ei hoivantartetta perheessä	Hoivaa muutamana kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivittäin
Perheen koettu taloudellinen tilanne kohtalainen tai huonompi	Tytöt	8738	32	41	45
	Pojat	4516	25	31	35
Asuu pääasiassa tai kokonaan yhden vanhemman kanssa	Tytöt	5103	20	22	21
	Pojat	2748	16	17	15
Työskentelee koulutyön ohella	Tytöt	6369	24	28	31
	Pojat	2618	15	20	20
Vanhemman alkoholinkäyttö aiheuttanut haittaa	Tytöt	2126	8	12	11
	Pojat	551	3	5	5

Ammatillinen oppilaitos		n	Ei hoivantarvetta perheessä	Hoivaa muutamman kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivittäin
Perheen koettu taloudellinen tilanne kohtalainen tai huonompi	Tytöt	3852	40	52	53
	Pojat	4153	31	40	40
Asuu pääasiassa tai kokonaan yhden vanhemman kanssa	Tytöt	1816	20	22	20
	Pojat	2463	20	22	18
Työskentelee koulutyön ohella	Tytöt	2207	25	27	30
	Pojat	2153	17	23	25
Vanhemman alkoholiinkäyttö aiheuttanut haittaa	Tytöt	1000	10	15	14
	Pojat	406	3	6	5

* Erot tilastollisesti merkitseviä (Pearson 2-sided Chi-2-test, $p < 0,05$) muissa muuttujissa paitsi yhden vanhemman kanssa asumisessa ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevien sekä lukiossa opiskelevien poikien osalta

Hoivavastuu yhteydessä elämäntyytyväisyyteen ja osin harrastamiseen sekä kouluviihtyvyyteen

Hoivavastuu oli yhteydessä nuorten elämäntyytyväisyyteen: päivittäistä tai viikoittaista hoivaa antavista perusopetuksen 8. ja 9.-luokkalaisista tytöistä 59 prosenttia oli tyytyväisiä elämäänsä kyselyhetkellä, kun ei hoivavastuussa olevilla tytöillä osuus oli 69 prosenttia. Ero oli samansuuruisen kaikilla kouluasteilla ja myös pojilla. Muutamman kerran vuodessa tai kuukausittain toistuva hoivaaminen näkyi samalla tavoin nuorten elämäntyytyväisyydessä. Hoivavastuussa olevat yläkoulua tai ammatillista oppilaitosta käyvät pojat harrastivat muita vähemmän. Yläkoululaisista pojista, joiden perheessä ei ollut hoivantarvetta, 96 prosenttia harrasti jotain viikoittain, kun viikoittaista tai päivittäistä hoivaa perheenjäsenelleen antavien poikien keskuudessa vastaava osuus oli 89 prosenttia. Ammattioppilaitoksissa opiskelevista, viikoittain tai päivittäin perheenjäsentään hoivaavista pojista viikoittain harrasti 86 prosenttia, kun ei hoivaa antavilla vastaava osuus oli 92 prosenttia. Tyttöillä eroja ei ollut.

Koulunkäynnistä pitämiseen hoivavastuulla oli yhteys 8. ja 9. -luokkalaisilla. Sekä tytöillä että pojilla koulunkäynnistä pitäminen oli sitä yleisempää, mitä vähäisempää oli hoivavastuu. Tässä ikäluokassa koulunkäynnistä pitäminen oli ylipäätään vähäisempää kuin vanhempien oppilaiden ryhmissä, mutta kuitenkin vähintään puolet piti koulunkäynnistä. Sama säännönmukaisuus näkyy myös yläkoululaisten vastauksissa siihen, kokevatko he olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä. Viikoittain tai päivittäin läheistään hoivaavista yläkoululaisista tytöistä itsensä tärkeäksi osaksi luokkayhteisöä koki 46 prosenttia, muutamman kerran vuodessa tai kuukausittain hoivaavista 48 prosenttia ja muista 51 prosenttia. Pojilla vastaavat osuudet olivat 60, 61 ja 65 prosenttia. Lukiossa ja ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla tärkeäksi osaksi luokkayhteisöä kuulumisen kokemus oli yleisempää, eikä se ollut yhteydessä hoivavastuuseen. Terveystarkastuksen toteutuminen nuorella laadukkaasti ei ollut yhteydessä nuoren hoivavastuuseen. Hyvinvoinnin osa-alueita hoivavastuun ja oppilaitostyyppin mukaan on kuvattu taulukossa 3.

Kouluterveystarkastus toteutuu nuorella laadukkaasti

Kouluterveystarkastuksen toteutumisen laadukkuutta mitattiin kysymyksellä ”Miten seuraavat asiat toteutuivat viimeisimmässä terveystarkastuksessa?”

- Puhuttiin minulle tärkeistä asioista
- Mielipidettäni kuunneltiin
- Puhuttiin kotiasioistani
- Uskalsin kertoa asioistani rehellisesti”

Vastausvaihtoehdot olivat: täysin samaa mieltä/samaa mieltä/ei samaa eikä eri mieltä/eri mieltä/täysin eri mieltä. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat ilmoittaneet kaikkiin osioihin vaihtoehdon 1 tai 2. Osuus on laskettu vastaajista, jotka ovat käyneet lukuvuoden aikana tehdyssä terveystarkastuksessa kouluterveydenhoitajalla tai koululääkärillä.

Taulukko 3. Hyvinvoinnin osa-alueita hoivavastuun, oppilaitostyyppin ja sukupuolen mukaan, %*

8-9 luokka		n	Ei hoivantarvetta perheessä	Hoivaa muuttaman kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivittäin
Tyytyväinen elämäänsä tällä hetkellä	Tytöt	28517	69	60	59
	Pojat	32714	86	77	76
Harrastaa jotain vähintään viikoittain	Tytöt	40991	97	96	95
	Pojat	37047	96	93	89
Pitää koulunkäynnistä	Tytöt	23730	62	58	57
	Pojat	20720	61	55	53
Kokee olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä	Tytöt	21300	51	48	46
	Pojat	25188	65	61	60
Terveystarkastus toteutuu laadukkaasti	Tytöt	18559	59	52	55
	Pojat	19643	73	67	72
Lukio		n	Ei hoivantarvetta perheessä	Hoivaa muuttaman kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivittäin
Tyytyväinen elämäänsä tällä hetkellä	Tytöt	18160	71	65	63
	Pojat	14299	82	77	80
Harrastaa jotain vähintään viikoittain	Tytöt	25204	97	97	98
	Pojat	17376	99	98	98
Pitää koulunkäynnistä	Tytöt	17757	71	72	69
	Pojat	12105	72	70	71
Kokee olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä	Tytöt	13213	51	52	48
	Pojat	11461	65	64	63
Terveystarkastus toteutuu laadukkaasti	Tytöt	9848	64	58	62
	Pojat	7132	76	71	71
Ammatillinen oppilaitos		n	Ei hoivantarvetta perheessä	Hoivaa muuttaman kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivittäin
Tyytyväinen elämäänsä tällä hetkellä	Tytöt	6117	69	62	62
	Pojat	10424	83	76	76
Harrastaa jotain vähintään viikoittain	Tytöt	8230	91	91	93
	Pojat	11653	92	91	86
Pitää koulunkäynnistä	Tytöt	6312	80	76	78
	Pojat	8971	84	82	82
Kokee olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä	Tytöt	5072	56	54	56
	Pojat	9080	71	70	71
Terveystarkastus toteutuu laadukkaasti	Tytöt	3404	65	56	66
	Pojat	4885	77	72	73

* Erot tilastollisesti merkitseviä (Pearson 2-sided Chi-2-test, $p < 0,05$) muissa muuttujissa paitsi harrastamisessa (lukio ja AOL tytöt), koulunkäynnistä pitämisessä (lukio, AOL pojat) ja itsensä kokemisesta osaksi luokkayhteisöä (lukio ja AOL)

Tellervo Nenonen
tellervo.nenonen@thl.fi

Malla Heino
malla.heino@omaishoitajat.fi

Lilli Hedman
lilli.hedman@thl.fi

Reija Klemetti
reija.klemetti@thl.fi

Hoivavastuussa olevilla nuorilla mielenterveyden ja koulunkäyntiin liittyviä haasteita

Hoivavastuussa olevien nuorten arjessa esiintyi yleisemmin erilaisia haasteita kuin muilla nuorilla. Koettu terveys oli osin heikempi hoivavastuussa olevilla nuorilla. Läheistään hoivaavista 8-9-luokkalaisista tytöistä noin 35 prosenttia koki terveydentilansa kohtalaiseksi tai huonoksi. Muista nuorista niin koki neljännes. Myös pojista terveytensä kokivat heikommaksi hoivavastuussa olevat. Hoivavastuu näkyi myös lukiolaistytöiden sekä ammatillisten oppilaitosten opiskelijoiden terveyden kokemuksessa.

Päivittäin tai viikoittain hoivaavista perusopetuksen 8. ja 9. luokkaa käyvistä tytöistä kolmasosalla oli ollut vähintään kaksi viikkoa kestänyttä masennusoireilua. Niillä ikätovereilla, joilla hoivavastuuta ei ollut, masennusoireilua esiintyi hieman yli viidesosalla. Pojista, joilla ei ollut hoivavastuuta, masennusoireilua oli 9 prosentilla, kun taas päivittäin tai viikoittain hoivaavilla sitä oli 19 prosentilla. Viikoittain tai päivittäin läheistään hoivaavista lukiolaistytöistä masennusoireilua koki 30 prosenttia, hoivaa muutaman kerran vuodessa tai kuukausittain antavista 26 prosenttia ja muilla 21 prosenttia. Ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla vähintään kaksi viikkoa kestänyt masennusoireilu oli yhtä yleistä muutaman kerran vuodessa tai kuukausittain sekä viikoittain tai päivittäin hoivaa antavilla nuorilla: noin 30 prosenttia tytöillä ja noin 14 prosenttia pojilla.

Myös ahdistuneisuus ja koulu-uupumus olivat sitä yleisempiä, mitä suurempi oli nuoren hoivavastuu. Tämä näkyi sekä tytöillä että pojilla kaikissa oppilaitostyypeissä. Hoivavastuussa olevat nuoret raportoivat myös muita nuoria yleisemmin yksinäisyyden kokemuksesta ja vähintään viikoittain koulukiusatuksi joutumisesta. Koulukiusaamista vähintään kerran viikossa esiintyi perusopetuksen 8. ja 9.-luokkalaisilla sekä ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevilla lukiossa opiskelevia yleisemmin. Hoivavastuu näytti olevan yhteydessä myös luvattomiin poissaoloihin koulusta vähintään viikoittain. Hoivavastuussa olevista nuorista useampi koki myös, ettei ole lukuvuoden aikana saanut apua ja tukea kouluterveydenhoitajalta, vaikka olisi halunnut. Masennus, uupumus, ahdistuneisuus, yksinäisyys ja kokemus siitä, ettei ole saanut apua kouluterveydenhoitajalta, olivat yleisempiä tytöillä kuin pojilla kaikissa ryhmissä. Hyvinvoinnin haasteita hoivavastuun ja oppilaitostyyppin mukaan on kuvattu taulukossa 4.

Taulukko 4. Hyvinvoinnin haasteita hoivavastuun, oppilaitostyyppin ja sukupuolen mukaan, %*

8-9 luokka		n	Ei hoivantarvetta perheessä	Hoivaa muuttaman kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivittäin
Kokee terveydentilansa kohtalaiseksi tai huonoksi	Tytöt	11272	25	34	36
	Pojat	5628	13	21	20
Vähintään kaksi viikkoa kestänyt masennusoireilu	Tytöt	10222	23	31	34
	Pojat	4132	9	17	19
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus	Tytöt	8232	18	26	29
	Pojat	2068	4	10	13
Koulu-uupumus	Tytöt	8336	19	24	28
	Pojat	4078	9	15	19
Tuntee itsensä yksinäiseksi	Tytöt	6441	14	19	19
	Pojat	2298	5	9	12
Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa	Tytöt	1856	4	7	8
	Pojat	2334	5	11	14
Luvattomia poissaoloja vähintään viikoittain	Tytöt	1419	3	4	6
	Pojat	1452	3	6	9
Ei ole saanut tukea ja apua hyvinvointiin kouluterveydenhoitajalta lukuvuoden aikana, vaikka olisi tarvinnut	Tytöt	1978	12	16	15
	Pojat	900	8	10	14

Lukio		n	Ei hoivantarvetta perheessä	Hoivaa muuttaman kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivittäin
Kokee terveydentilansa kohtalaiseksi tai huonoksi	Tytöt	6524	24	30	33
	Pojat	2653	15	20	16
Vähintään kaksi viikkoa kestänyt masennusoireilu	Tytöt	5743	21	26	30
	Pojat	2137	12	16	16
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus	Tytöt	5036	19	24	29
	Pojat	943	5	9	9
Koulu-uupumus	Tytöt	5218	19	24	27
	Pojat	1505	8	10	13
Tuntee itsensä yksinäiseksi	Tytöt	3893	14	18	20
	Pojat	1188	6	9	9
Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa	Tytöt	208	1	1	2
	Pojat	244	1	3	4
Luvattomia poissaoloja vähintään viikoittain	Tytöt	1140	4	4	7
	Pojat	869	5	6	7
Ei ole saanut tukea ja apua hyvinvointiin kouluterveydenhoitajalta lukuvuoden aikana, vaikka olisi tarvinnut	Tytöt	992	9	11	13
	Pojat	306	8	10	11

Vähintään kaksi viikkoa kestänyt masennusoireilu

Masennusoireilua kartoitettiin PHQ-2-mittarilla (Patient Health Questionnaire 2). Pistemäärä voi vaihdella välillä 0–2. Tarkastelussa ovat mukana vähintään yhden pisteen saaneet vastaajat.

Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus

Ahdistuneisuusoireilua tarkasteltiin Generalized Anxiety Disorder7-mittarilla. Tarkastelussa ovat nuoret, jotka ovat saaneet vähintään 10 pistettä, joka on kohtalaisen ahdistuneisuusoireilun raja.

Koulu-uupumus

Koulu-uupumusta mitattiin kysymyksellä School Burnout Inventory (SBI-10)-kyselylomakkeeseen perustuvalla mittarilla. Kysymykset olivat: ”Oletko tuntenut seuraavanlaisia tunteita opiskeluusi liittyen?

- Tunnen hukkuvani koulu-työhön
- Tuntuu, ettei opinnoillani ole enää merkitystä
- Minulla on riittämättömyyden tunteita opinnoissani”

Vastausvaihtoehdot olivat: en juuri koskaan/muutaman kerran kuukaudessa/muutamana päivänä viikossa/lähes päivittäin. Osoiden uudelleen luokitellut pistemäärät lasketaan yhteen. Tarkastelussa ovat vastaajat, jotka ovat saaneet 3 - 6 pistettä. Laskennassa ovat mukana vain kaikkiin kolmeen kysymyksen osioon vastanneet.

Ammatillinen oppilaitos		n	Ei hoivantarvetta perheessä	Hoivaa muutamana kerran vuodessa tai kuukausittain	Hoivaa viikoittain tai päivittäin
Kokee terveydentilansa kohtalaiseksi tai huonoksi	Tytöt	2924	31	41	40
	Pojat	2127	16	21	23
Vähintään kaksi viikkoa kestänyt masennusoireilu	Tytöt	2156	23	28	30
	Pojat	1221	9	14	13
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus	Tytöt	1778	19	25	28
	Pojat	631	4	8	11
Koulu-uupumus	Tytöt	1002	10	13	18
	Pojat	658	5	7	10
Tuntee itsensä yksinäiseksi	Tytöt	1596	17	22	22
	Pojat	803	6	8	11
Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa	Tytöt	264	2	4	7
	Pojat	442	3	6	8
Luvattomia poissaoloja vähintään viikoittain	Tytöt	760	8	11	11
	Pojat	1300	10	12	13
Ei ole saanut tukea ja apua hyvinvointiin kouluterveydenhoitajalta lukuvuoden aikana, vaikka olisi tarvinnut	Tytöt	391	9	15	12
	Pojat	299	8	12	14

* Erot tilastollisesti merkitseviä (Pearson 2-sided Chi-2-test, $p < 0,05$) muissa muuttujissa paitsi kouluterveydenhoitajalta tuen saannissa lukiossa opiskelevien poikien osalta

Hoivatilanteen yhteyksiä koulu-uupumukseen ja ahdistuneisuusoireiluun tarkasteltiin myös monimuuttuja-analyysien. Kun perheen taloudellinen tilanne ja äidin koulutus vakioidiin, selitti hoivaaminen myös suoraan koulu-uupumusta ja ahdistuneisuutta. Vetosuhde uupumukseen ja ahdistuneisuuteen oli suurempi vähintään viikoittain hoivaavilla kuin muutaman kerran vuodessa hoivaavilla.

Yhteenvetoa ja pohdintaa

Hoivavastuulla on tulosten valossa monenlaisia yhteyksiä nuoren hyvinvointiin. Hoivaaminen on yhteydessä mielenterveyden ja koulun käyntiin liittyviin haasteisiin, yksinäisyyteen ja kiusatuksi joutumiseen, koettuun terveyteen, elämäntyytyväisyyteen ja harrastamiseen, sekä perheen taloudellisiin haasteisiin. Lisäksi hoivaavat nuoret kokivat useammin, etteivät olleet saaneet apua kouluterveydenhoitajalta. Hoivavastuussa olevien nuorten kokemat haasteet voivat olla myös yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi perheen taloudelliset haasteet voivat lisätä nuoren työssäkäynnin tarvetta ja vähentää harrastusmahdollisuuksia. Perheen heikko taloudellinen tilanne voi puolestaan liittyä perheessä olevaan hoivatilanteeseen, sillä perheen vanhempi voi olla oman tai muun perheenjäsenen sairauden vuoksi estynyt työssä käynnistä.

Osassa indikaattoreista hoivaajien kokemat haasteet näkyivät selvimmin yläkoululaisten ryhmässä. Tätä voi selittää se, että yläkoululaiset ovat ikänsä vuoksi vielä riippuvaisempia vanhemmistaan, jolloin perheen tilanne vaikuttaa heihin voimakkaammin. Toisaalta yläkoululaisten osuus aineistossa oli myös suurempi.

Monet haasteet olivat tavallisempia tyttöjen kuin poikien keskuudessa. Masennusoireilu, uupumus, ahdistuneisuus, yksinäisyys ja kokemus siitä, ettei ole saanut apua kouluterveydenhoitajalta, olivat yleisempiä tytöillä kuin pojilla kaikissa ryhmissä. Hoivaavat tytöt erottuvat siis ryhmänä, joiden tukemiseen kannattaisi erityisesti suunnata resursseja. Lisää tutkimusta tarvitaan vielä hoivavastuun aiheuttaman kuormituksen mekanismeista. Tietoa tarvitaan myös siitä, kasautuuko hoivaaville nuorille erilaisia hyvinvoinnin haasteita, sekä myös mahdollisista suojaavista tekijöistä. Vaikka kouluterveystarkastus näytti

toteutuvan yhtä laadukkaasti hoivavastuussa olevilla nuorilla kuin muillakin, kokivat hoivavastuussa olevat hieman useammin, etteivät ole saaneet apua kouluterveydenhoitajalta, vaikka olisivat halunneet.

Hoivaavien nuorten tunnistamiseen ja tukemiseen koulussa ja oppilashuollossa tulisi kiinnittää erityistä huomiota, jotta ehkäistäisiin näiden nuorten uupuminen ja sen negatiivinen vaikutus koulutyöhön. Perheen tilanne olisi hyvä huomioida kokonaisuutena myös hoivaa tarvitsevan perheenjäsenen palveluja suunniteltaessa. Laajoissa kouluterveystarkastuksissa olisi hyvä ottaa puheeksi mahdollinen lasten ja nuorten perheenjäsenilleen antama apu ja hoiva. Tällä voisi olla merkitystä tuen tarpeiden varhaisessa tunnistamisessa, sillä näitä asioita on usein hyvin vaikea ottaa itse puheeksi ja ongelmat voivat tulla näkyviin vasta pahennuttuaan tai kriisin kautta. Lasten ja nuorten voi olla haastavaa itse tunnistaa perhetilanteeseensa liittyviä kuormitustekijöitä ja niiden vaikutuksia omaan elämäänsä ja hyvinvointiinsa.

Lähteet

Aldridge J, Becker S. (1993) Children Who Care. Inside the World of Young Carers. Loughborough University, Department of Social Sciences, Leicestershire.

Elliott A (1992) Hidden children: A study of ex-young carers of parents with mental health problems in Leeds. Leeds: Leeds City Council Social Services. Department Mental Health Development Section.

Joseph S, Sempik J, Leu A, Becker S. (2020) Young Carers Research, Practice and Policy: An Overview and Critical Perspective on Possible Future Directions. Adolescent Research Review 2020;5:77–89.

Kouluterveyskysely 2017. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Leu A, Frech M, Wepf H, Sempik J, Joseph S, Helbling L, Moser U, Becker S, Jung C (2019) Counting Young Carers in Switzerland – A Study of Prevalence. Children & Society 2019;33(1):53-67.t

Nordenfors M, Melander C, Daneback K (2014) Unga omsorgsgivare i Sverige. Nka Barn som anhöriga 2014:5. Linnéuniversitetet.

Page R. (1988) Report on the initial survey investigating the number of young carers in Sandwell secondary schools. Sandwell, Sandwell Metropolitan Borough Council.

Tämän julkaisun viite:

Nenonen T, Heino M, Hedman L, Klemetti R (2020) Lapset ja nuoret perheenjäsenten hoivaajina. Kouluterveyskyselyn 2019 tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 24/2020. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-343-548-3 (verkko)

ISSN 2323-5179 (verkko)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-548-3>